

Wiesław Charczuk

"Narodowe Siły Zbrojne na Lubelszczyźnie 1944-1947", Mirosław Piotrowski, Lublin 2009 : [recenzja]

Radzyński Rocznik Humanistyczny 8, 333-337

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Mirosław Piotrowski, *Narodowe Siły Zbrojne na Lubelszczyźnie 1944-1947*, Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2009, ss. 399

Badania nad historiografią Obozu Narodowego po II wojnie światowej prowadzone są od kilkunastu lat, z różną intensywnością. Działalność Narodowych Sił Zbrojnych na tzw. „ścianie wschodniej” doczekała się kilku opracowań, mam na myśli prace Tadeusza Frączka¹, Wiesława Charczuka² i Mariusza Bechty³. Lubelszczyzna jako region, o silnych wpływach politycznych i wojskowych Obozu Narodowego nie doczekał się opracowania monograficznego, które by postawiło przysłowiową kropkę nad „i”. Wynikało to z trudności jakie piętrzyły się przed badaczem próbującym opisać dzieje Okręgu Lubelskiego NSZ, które wynikały z braku dostępu do materiałów archiwalnych. Słabością prowadzonych dotychczas badań na dziejami NSZ Okręgu Lubelskiego⁴ było dość lapidarne i wycinkowe ukazanie historii.

Autor recenzowanej monografii, Mirosław Piotrowski, próbuje się przyjrzeć powojennym dziejom NSZ na Lubelszczyźnie, która jest postrzegana niemal jako symbol, gdyż właśnie tu tworzono pierwsze struktury władzy komunistycznej. Tu zwalczanie podziemia niepodległościowego zwłaszcza narodowego stanowiło dla radzieckich i polskich organów bezpieczeństwa szczególne wyzwanie.

Autor podejmując próbę opisu dziejów NSZ na Lubelszczyźnie ograniczył się terytorialnie do Okręgu III, który nie pokrywał się z administracyjnymi granicami województwa sprzed 1 września 1939 r.

Zasadniczym celem, jaki postawił sobie autor, było ukazanie miejsca i roli NSZ na Lubelszczyźnie w latach 1944–1947. Cezura brzegowa recenzowanej książki związana jest z instalacją w lipcu 1944 r. quasi-rządu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego, który postawił dowództwo Komendy Okręgu III NSZ w nowej sytuacji militarnej i politycznej, zmuszając do reorganizacji i modyfikacji działań wobec okupanta radzieckiego. Pracę zamyka rok 1947, na którym kończy się w zasadzie działalność zorganizowanych struktur NSZ na Lubelszczyźnie, w wyniku ogłoszonej w 22

¹ T. Frączek, *Formacje zbrojne obozu narodowego na Białostocczyźnie w latach 1939-1956*, t. 1-2, praca doktorska, Warszawa 1996 (obroniona w WIH).

² W. Charczuk, *Formacje zbrojne obozu narodowego na południowym Podlasiu w latach 1939-1947*, Siedlce 2003.

³ M. Bechta, „...między Bolszewią a Niemcami” *Konspiracja polityczna i wojskowa Polskiego Obozu Narodowego na Podlasiu w latach 1939-1952*, Warszawa 2009.

⁴ M. Zaborski, *Okręg Lubelski Narodowych Sił Zbrojnych 1942-1943*, [w:] *Narodowe Siły Zbrojne. Materiały z sesji naukowej poświęconej historii Narodowych Sił Zbrojnych* – Warszawa, 25 października 1992 r., Warszawa 1994, s. 179-192; R. Mikołajczuk, *Przyczynek do historii XII Okręgu Podlaskiego Narodowych Sił Zbrojnych w okresie okupacji sowieckiej 1944-1950*, [w:] *NSZ na Podlasiu*, t. II, Siedlce 1998.

lutego 1947 r. przez Sejm Ustawodawczy amnestii dla podziemia⁵ a nie jak autor podaje na (s. 10), że „amnestia została ogłoszona w marcu 1947 r.”

Biorąc pod uwagę zakres chronologiczny i problemowy książki, zasadniczy zrąb pracy został oparty na zasobach archiwalnych Instytutu Pamięci Narodowej w Lublinie i IPN w Warszawie. Ponadto Autor wykorzystał materiały archiwalne w postaci zbiorów Archiwum Akt Nowych, Centralnego Archiwum Wojskowego oraz zbiory specjalne Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Archiwum Państwowego w Lublinie, relacje, pamiętniki, źródła publikowane, prasę z epoki. Nie przeoczył także opublikowanych wspomnień. Chcąc się jednak dobrze wywiązać z obowiązków recenzenta, chciałbym zwrócić uwagę na nieuwzględnienie kilku istotnych opracowań, które Autor zupełnie pominął, np. Krzysztofa Komorowskiego⁶ zawierające analizę działalności III Okręgu Lubelskiego NSZ, tegoż *Kim był Tuwar?*⁷, trzytomowy wybór dokumentów NSZ zebranych przez Leszka Żebrowskiego, który zamieścił struktury III KO⁸, czy też opracowanie Bolesława Szwejgierta⁹.

Konstrukcja ma charakter chronologiczno-problemowy. Układ pracy jest nietypowy jak na konstrukcję opracowań naukowych. Została przez Autora podzielona na dwie części: opracowanie zasadnicze składające się ze wstępu i czterech rozdziałów (w sumie mamy 123 strony) i słownika biograficznego, który zawiera 870 biografów dowódców i żołnierzy III Okręgu Lubelskiego NSZ, który liczy w sumie 162 strony.

Rozdział I ma charakter wstępny (s. 17-33), w którym Mirosław Piotrowski przedstawił genezę, strukturę, akcje polityczne i zbrojne NSZ w okresie II wojny światowej. Autor potraktował ten okres dość lakonicznie. Nie pokusił się o odtworzenie struktury Komendy Okręgu Narodowej Organizacji Wojskowej. M. Piotrowski pisze (s. 25): „Formalnie Okręg Lubelski NSZ powstał na przełomie listopada i grudnia 1942 r., a jego głównym organizatorem był delegat KG Wacław Świącicki „Tuwar”. Musiał napotkać trudności natury organizacyjnej, gdyż do maja 1943 r. nie udało się sformować sztabu Okręgu Lubelskiego NSZ, który od momentu powstania oznaczono nr III”. Szkoda, że Autor nie podjął próby wyjaśnienia przyczyny opóźnienia formowania sztabu III Okręgu. Nie uwypuklił specyfiki samego Lublina, dla formowania struktur wojskowych Obozu Narodowego. Lublin, jako stolica regionu, stanowił dla działaczy Organizacji Wojskowej Związku Jaszczurczego i Organizacji Polskiej Obozu Narodowo-Radykalnego Władysława Marcinkowskiego, Tadeusza Todtlebena, Otomara Wawrzykowicza ważny teren z powodu prowadzonych tam interesów legalnych i nielegalnych zwłaszcza cukru, spirytusu i innych środków żywności-

⁵ M. Surdej, *Amnestia dla podziemia – 22 lutego 1947 r.*, „Nasz Dziennik” Dodatek historyczny IPN, nr 2 (2008).

⁶ K. Komorowski, „Polityka i walka”. *Konspiracja zbrojna obozu narodowego 1939-1945*, Warszawa 2000.

⁷ Tenże, *Kim był Tuwar?*, „Wojskowy Przegląd Historyczny”, nr 3 (1992), s. 138-146.

⁸ *Narodowe Siły Zbrojne Dokumenty, struktury personalia*, zebrał, opracował i wstępem opatrzył L. Żebrowski, t. 1-3, Warszawa 1994-1996.

⁹ Wojskowe Biuro Badań Historycznych, sygn. III 73/1, egz. 1; B. Szwejgiert, *Niektóre problemy działalności kontrrewolucyjnej NZW i NSZ w pierwszych latach władzy ludowej (1944-1946)*.

wych, gdzie Lublin stanowił miejsce przewozu i transportu. Warto wspomnieć, że szefem grupy handlowej był Stanisław Kasznica¹⁰.

W rozdziale II Autor ukazał genezę, inicjatywy odbudowy struktur konspiracyjnych i terenowych NSZ w latach 1944-1947.

Kolejne dwie części zatytułowane: *Akcje bojowe lubelskich oddziałów Narodowych Sił Zbrojnych i Infiltracja i rozpracowanie Narodowych Sił Zbrojnych przez Urząd Bezpieczeństwa*, stanowią zasadniczą oś rozprawy. To w nich M. Piotrowski ukazał działalność bojową NSZ przeciwko władzy komunistycznej. Szczególną uwagę Autor poświęcił jednej z najgłośniejszych akcji przeprowadzonej 5 czerwca 1945 r. przez oddział NSZ komendy Chełm pod dowództwem Mieczysława Pazderskiego „Szary” przeciw kolaborującej z NKWD/UB Ukraińcami z miejscowości Wierzchowiny, która do dzisiaj budzi kontrowersje i kładzie cień na żołnierzach NSZ. Autor nie wyjaśnił, kto kryje się za tą „zbrodnią”. Jak sugeruje, potrzeba badań ekshumacyjnych, które by wskazały na liczbę zabitych w tej akcji. Kolejny akcent Autor położył na przypadkowe zatrzymanie przez żołnierzy Stefana Brzuszkę „Boruta” rodziny prezydenta Bolesława Bieruta w lipcu 1946 r. Przy zabitym „Borucie” 17 sierpnia 1946 r. znaleziono oświadczenie podpisane przez rodzinę Bieruta¹¹.

Nie wdając się w szczegółowe polemiki, „sprowokowany” niejako przez Autora uwagą, niech mi będzie wolno przedstawić kilka spostrzeżeń. M. Piotrowski pisze (s.37): „Na mocy rozkazu Komendy Głównej NSZ z dniem 27 lipca 1944 r. funkcję komendanta Okręgu III objął ppłk dypl. „Tur”. Autor nie pokusił się o próbę postawienia tezy, kto kryje się pod tym pseudonimem, chociaż obecny dostęp do materiałów pozwala na postawienie takiej tezy. Pod pseudonimem „Tur” kryje się prawdopodobnie postać Wacława Świecińskiego, który 29 lipca przedostał się na Pragę, skąd, jako zastępca gen. Tadeusza Jastrzębskiego „Powała”, przez swego zastępcę mjr Michała Kłosowskiego kierował III Okręgiem. Po upadku powstania warszawskiego dopiero w listopadzie 1944 r. przybył do Lublina, gdzie przystąpił do organizowania Komendy Ziemi Wschodnich. Istotny problem dla recenzowanej pracy, powołanie KZW, Autor potraktował dość lapidarnie (s. 38). Tak więc kluczowe stanowiska KZW NSZ-AK objęli:

- Komendant ppłk Wacław Świeciński;
- Zastępca mjr Michał Kłosowski „Rola”;
- Komendant XII O NSZ „Podlasie” mjr Szczepan Piszczek „Hubert”;
- Szef oddziału I „Jurand” (NN)¹².

Sytuacja polityczna i militarna sprawiła, że na przełomie września i października 1944 r. z inicjatywy działaczy Stronnictwa Narodowego z Lublina doszło do spotkania przedstawicieli SN z tzw. „ziem wyzwolonych”. Postanowiono rozwiązać

¹⁰ K. Komorowski, „*Polityka i walka*” *Konspiracja zbrojna...*, s. 356.

¹¹ IPN BU, sygn. 1572/479, k. 1. Porwanie i wypuszczenie na wolność rodziny Prezydenta. Dokumenty dotyczące porwania rodziny Prezydenta. Samochodem podróżowali: Julia Malewska z d. Bierut, Bolesław Malewski z zawodu rymarz, Wacław Malewski – cukiernik, Wacława Malewska – nauczycielka, Andrzej Pawłowski, Stanisław Dybczyński – student, Stefan Kwękałski - szofer przy Belwederze, Zofia Kańczukowska.

¹² W. Charczuk, *Formacje zbrojne...*, s. 166.

Tymczasową Narodową Radę Polityczną Ziem Wschodniej na przełomie 1944/1945 r. 4 lutego 1945 r. doszło w Chełmie do ukonstytuowania się nowej TNRP ZW, która uznała się władzą nadrzędną cywilną nad okręgiem lubelskim i podlaskim wobec utraty łącznością z Komendą Główną Narodowe Siły Zbrojne – Armia Krajowa w Warszawie. Na czele TNRP ZW stanął jako prezes, Bernard Bucholc. W zebraniu TNRP ZW uczestniczyli: kpt. Jan Morawiec, mjr Zygmunt Roguski jako przewodniczący i kpt. Władysław Żwirek „Gall”. Struktura TNRP ZW była następująca:

- Prezes- Bernard Bucholc;
- Wiceprezes – kpt. Jan Morawiec i „Pielgrzym” (NN);
- Sekretarz - kpt. Władysław Żwirek „Gall”;
- Szef -propagandy mjr Zygmunt Roguski „Feliks”.

W ramach TNRP ZW została zmieniona numeracja Okręgu z III na XVI oraz powołano nową siłę zbrojną: Komendę Ziem Wschodnich „Wiertacz”, której komendantem został ppłk Tadeusz Zieliński „Dyzma”. Ponadto sztab KZW „Wiertacz” uzupełniali: mjr Zygmunt Roguski – szef sztabu i kpt. Władysław Żwirek- szef organizacyjny¹³.

Omawiana praca nie jest wolna od niekiedy mocno dyskusyjnych sformułowań, drobnych błędów, przeoczeń i niejasności. Moje wątpliwości budzi zwarta na (s. 27), podana za opracowaniem mjr M. Oleksa – naczelnika Wydziału „C” KW MO w Lublinie, obsada III KO NSZ, w którym Autor błędnie przytacza nazwisko komendanta okręgu Zbigniewa Broniewskiego (prawidłowe imię to Zygmunt Broniewski) czy szefa oddziału organizacyjnego Bolesława Żwirko, gdy w rzeczywistości był nim Władysław Żwirek „Wysoki”, „Gall”¹⁴.

Dyskusyjne, budzące niedosytu jest pominięcie przez Autora książki stosunku NSZ do wejścia Stanisława Mikołajczyka do rządu komunistów w 1945 r. oraz do referendum ludowego w czerwcu 1946 r. Pominięcie tego wątku zubaża pracę. Już wiosną 1946 r. WUBP w Lublinie w sprawozdaniach dekadowych informował MBP o rozsiewaniu „plotek” przez podziemie narodowe „o rychłej wojnie między Wschodem (ZSRR – przyp. W. Ch.) a Zachodem (USA i Anglia – przyp. W. Ch.)”. Niektóre lubelskie wsie przygotowywały się do wojny, m. in. chłopci gromadzili zapasy żywności, chowali zboże, odmawiali oddawania kontyngentów¹⁵.

W okresie trwania konferencji paryskiej od 29 lipca do 15 października 1946 r. na terenie Lubelszczyzny rozprowadzano informacje, że w wyniku wojny upadnie TRJN i powróci rząd Tomasza Arciszewskiego, np. WUBP w Lublinie w raporcie ze stycznia 1946 r. donosił: „Na terenie szeregu powiatów reakcja sieje propagandę, że obecny rząd nie utrzyma się długo, że na wiosnę Anders w porozumieniu z Anglią oraz z pomocą Turcji usunie Sowietów z Polski”¹⁶. Na przykład funkcjonariusze PU-

¹³ Tamże, s. 148.

¹⁴ Szerzej nt. obsady III Okręgu Lubelskiego NSZ zob.: K. Komorowski, „Polityka i walka” *Konspiracja zbrojna...*, s. 355-362; *NSZ Dokumenty, struktury...*, t. 1, s. 302-303, t. 2, s. 188-190, t. 3, s. 199.

¹⁵ Z. Woźniczka, *WiN i ruch narodowy wobec wyborów do Sejmu Ustawodawczego w 1947 r.*, „Dzieje Najnowsze”, nr 3 (1998), s. 83.

¹⁶ Tamże, s. 84.

BP z Krasnegostawu odnotowywali w powiecie krasnostawskim plotkę rozpowszechnianą przez podziemie zbrojne, że „wiosną Andres w porozumieniu z Anglią, otrzyma uzbrojenie armii niemieckiej oraz z pomocą Turcji wygoni Sowieców z Polski. Rząd obecny zmieni się. Bo skąd ten Rząd może robić dobrze, gdy w nim są analfabeci i głoszą demokrację tworząc komunę”¹⁷.

Zasygnalizowane wyżej błędy i niedociągnięcia w żadnym wypadku nie mogą prowadzić do zakwestionowania wartości naukowej recenzowanej pracy. Autor zarysował niezwykle ważki problem badawczy. Istotną wartość monografii stanowi zwłaszcza część druga: słownik oraz dołączone do niej mapy, z pomocą których ukazano m.in. strukturę organizacyjną i akcje zbrojne NSZ na Lubelszczyźnie w latach 1944-1947.

Książka stanowi cenne opracowanie dotyczące historii regionalnej Narodowych Sił Zbrojnych na Lubelszczyźnie, które współtworzyły podziemie niepodległościowe zwalczane przez radziecki aparat bezpieczeństwa i polskie organa bezpieczeństwa publicznego w latach 1944-1947.

Wiesław Charczuk

¹⁷ Tamże.